

Itamar Jaoz-Keszt halálára

A Haarec megemlékezése

2021. március harmadikán a Haarec hasábjain Jaara Ben-David irodalomtörténész, Silhav Keszt, a költő lánya és Michal Govrin költő emlékezett meg a Szarvason született, és február 11-én, 87 éves korában elhunyt költőről, aki kimagasló irodalmi életműve mellett rengeteget tett a magyar irodalom izraeli megismertetéséért, s nemkülönben az izraeli irodalom, különösen a költészet magyarországi recepciójáért. A Haarec Itamar Jaoz-Keszt két verse mellett közölt néhány utolsó munkáiból: többek között az Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek és az Este van már, sötétedik kezdetű magyar népdalok fordításait, illetve egy rövid ismertetését a magyar népköltészetről.

Jaara Ben-David cikke Jaoz-Keszt kettős kötődésének felelevenítésével kezdődik. Azon írói generációk tagja volt, akik anyanyelvüket héberre váltották, és végig érezték azt az élményt, amit Lea Goldberg izraeli költő a „két haza fájalmának” nevezett. Hozzájárulása a héber irodalomhoz költőként, kiadóként, szerkesztőként is alapvető, és számos fiatal író első lépéseit támogatta. Ennek egyik példája az 1959-ben általa alapított Eked Kiadónál 1969-ben és 1980-ban szerkesztésében megjelentetett, fiatal költőket bemutató antológia.

Fordítói tevékenysége felölelte az angol nyelvű – Walt Whitman, Allen Ginsberg, William Blake verseinek – valamint a magyar költészet fordítását. Utolsó napjaiban is egy, a legújabb magyar lírát bemutató fordításköteten dolgozott, amely posztumusz jelenik majd meg az Eked Kiadónál. Költészete a tájak és idők, a szekularizmus és a vallásosság, a hit és a kétség, az anyanyelv és a héber nyelv közti feszültség ambivalenciáját öleli fel. Pályafutását rövid és tömör lírai versekkel kezdte, majd hosszas, balladaszerű elbeszélő költészettel folytatta, amely gyermekkorai népdalainak és a Kőrös partjának emlékét idézi – még a kiűzetés előtti időkből. A gyermekkor emlékei újra feltörték 1980-as évek eleji magyarországi látogatásakor. Ezt az emléket őrizi a Szarvas mellett folyó Kőröst megéneklő, *Ígéret* című versében, amely az 1976-ban megjelent *Kettős gyökér* című kötetében olvasható. Az *Ígéret* voltaképpen szerelmes vers: a fiatal bevándorló beleszeret leendő feleségébe, Hannába, a holokausztirodalom későbbi elismert kutatójába, és tőle reméli, hogy otthonra talál a két gyökér vonzásában. Jaoz-Keszt sok év múlva felidézi, milyen különleges jelentése volt számára annak a zöld ruhának, amit a leány viselt, és amelynek mintái Erec Jiszrael virá-

gaira emlékeztették. A „sorsdöntő találkozásra” egy tengerparti sétányon került sor, ahol a lámpák fénye a kávéházakban ülő emberek arcára esett, akik, úgy tűnik, nem tartoznak oda, ahol éppen tartózkodnak, vagyis az új bevándorlók a régi-új hazájukban (Izraelben) nem lelik (még) helyüket.

A régi és az új gyökér küzdelme Jaoz-Keszt költészetének központi témája. Gyökerei a deportálás előtti boldog gyermekkorban, szülőházában, szülővárosában, a folyó emlékében nyúlnak el. A csodálatos folyó, partján a nyaralóval – ez az elveszett paradicsom a számára. A múlt és a jelen, a valóság és a képzelet finom átmenetei jellemzik versét: a folyó a végtelen várakozás megtestesítője, de a háború előestéjén a folyónál elhunyt Lali emlékét is hordozza: „Újra láttam zuhanó testét / A tükörként megrepedt folyóban”. Ugyanez a folyó apja halálának hetedik évfordulóján emelkedni kezd, tudván, nincs értelme a visszatekintésnek, mert „a ház a folyó csendjébe süllyed” – zárja írását Jaara Ben David.

Silhav Keszt kislánykori emlékeivel idézi fel édesapja alakját, aki a hatvanas években gyakran fogta kézen kislányát, hogy magával vigye a tel-avivi Tamar Kávézóba, ahol írásain dolgozott, miközben kislány órákon keresztül nézte őt. Silhav Keszt édesanyja, a neves holokausztkutató pedig Nahmani utcai házukban próbált támaszt nyújtani Jaoz-Kesztnek, végigkísérve fájalmait, sikereit, nehéz és lidérces óráit, csendre intve a kislányt és testvérét: „Csendben járkáljatok, apa ír”. A lány évekig kísérte figyelemmel apja munkáját, elolvasva minden írását, hosszas beszélgetéseket folytatva a költészetéről; édesanyja halála után pedig átvállalta a róla való gondoskodást. Felesége halála ugyanis összeroppantotta Jaoz-Kesztet: „A test erőteljesen reagált a szörnyű csapásra”. Az orvosok ritka autoimmun-betegséget állapítottak meg nála, ezért sorozatos orvosi kezeléseket vártak rá. Ahogyan állapota kicsit javulni kezdett a kórházban, lánya kérlelni kezdte, hogy írjon. Jaoz-Keszt zavartan kérdezte: „Itt?” Az igenlő válaszra munkába fogott a kórházi folyósó végén egy kis szobában, amit az ápolónők a „költő szobájának” neveztek. Lánya bevitte neki utolsó verseit tartalmazó jegyzetfüzetét, kedvenc tollát, egy üres füzetet és néhány könyvet. Itt kezdte meg *Versék egy feleségnek az Ég kapujában* című kötetének munkálatait, amiért később Brennerdíjat kapott. Jaoz-Keszt három hónap után hazatért a kórházból, hogy kerekesszékekben folytatassa életét:

„Az a lényeg, hogy a fej működjön – mondta –, nincs szükség erre az áruló testre”. Élvezte az új rügyek növekedését, a szökőkút vizének csillogását, a kávéházakat, ahol eszpresszót és *croissant*-t rendelt, valamint a sétákat esténként Tel-Avivban a lányával, aki utolsó lelki társa lett.

Abban a különleges évben, amit Jaoz-Keszt „a korona évének” nevezett, és amikor mindenki hosszas lezárásokat élt át, a költő teljes elszigeteltségben is folytatni tudta az alkotást. Ötletekben bővelkedett, új regénybe kezdett, amit színdarabbá akart alakítani. Végül úgy döntött, inkább lányának ad ajándékot, és lefordítja számára a négyszáz éves magyar népballadákat, amiket nagyanyja énekelt neki egykor magyarul.

Élete utolsó péntekjén éppen egy lektoráláson dolgoztak, amikor Jaoz-Keszt kivett a fiókból egy példányt, és arra kérte lányát, adja át a szerkesztőnek, hadd lássa a szerkesztési javaslatait, mert ahogyan lányának sok éve tanította: „egy versfordítás új mű a világ számára”. A hosszú munka végén a befejezettnak ítélt művet lányára bízta, mondván: „tudom, hogy pompás könyvet csinálsz belőle. Emlékezz, a fekete madárra, amit kérlek, tégy a borítóra! A könyv címe pedig legyen: *Aranyfák között!*” Majd hozzátette, hogy szeretné megérni még a könyv megjelenését. Silhav így zárja a megrendítő visszaemlékezést: „Fejét balra fordította, szülei fotója felé, a számítógép felett, a falon, rájuk pillantott, fáradtan elmosolyodott, lehajtotta a fejét, és így szólt: „Valami önző dolgot mondtam.”

A harmadik megemlékezés Michal Govrin írása, amelyben egykori tanítványként emlékezik vissza középiskolai irodalomtanárára, Itamár Jaoz-Kesztre. Govrin 14 évesen találkozott először az irodalommal mint művészettel, amiben nagy szerepe volt irodalomtanárának, aki olyan világba vezetete, amelynek részévé vágyott válni. Kapuőr volt és idegenvezető. Az utolsó tanítási órákra eső irodalomórán a diákok többsége nem figyelt, krétát és narancshéjakat is dobált, de Jaoz-Kesztet nem érdekelte a zűrzavar. Azokat tanította, akik izgatottan figyelték őt, mint például Michael Handelsalgot, a Haarec könyvmellettének későbbi szerkesztőjét. Az unatkozó diákokat időként elküldte a könyvtárba a tananyagban nem szereplő héber és világirodalmi antológiákért, hogy olyan szövegekkel ismertesse meg a diákokat, amelyek nem képezték részét a tananyagban. A színjátszó körben pedig *Az elötteledett fény* című darabját, egy középkori színházi formában íródott misztériumjátékot állították színpadra, amelyben a Péter Ervin Keszt nevű kisfiú megjósolja a bergen-belseni haláltábor, ahová családját deportálták. Egyébként Jaoz-Keszt tízévesen kezdett magyarul verset írni. „A földet / megégetem – / az eget / megátkozom” – írja egy

helyütt. Az érett, immár Itamár Jaoz-Keszt nevet viselő költő az 1961-es *Tájkép füstben – Bergen-Belsen fejezetekben* című kötetében idézte meg a haláltábor iszonyatát: „Felszállt / a füst / a kertből / Isten lenéz / az égből / a félelem is ott jár / hol a reggelre szél dől.” (Gergely Ágnes fordítása) De ugyanitt megfogalmazza a kettős gyökerű bevándorló tapasztalatait is. A „kettős gyökerű” kifejezést Jaoz-Keszt alkotta meg. Avot Jesurun izraeli költő, a Jaoz-Kesztet megelőző generáció egyik tagja – hozzá hasonlóan – ezt a tapasztalatot ragadta meg lemészárolt családja leveleit tartalmazó kötetével, míg a soá talán legismertebb izraeli krónikása, Aharon Appelfeld így fogalmazta meg ezt az alapélményt: „Akik a '40-es, '50-es években ideérkeztek, a soá túlélői, hatalmas poggyászokat hoztak magukkal, az élet hatalmas szállítmányát, életet és fájdalmat, és itt volt valami fal, lehetetlen volt... [megérteni a történeteket]”.

A „kétgyökeres” létet a jiddis, a nyugati nyelvű írók, valamint az arab és a balkáni országokból érkező írók elutasították. Nővérével, Marica Rossmannal megalapította az Eked Kiadót, amely számos eredeti művet és fordítást jelentetett meg. A kiadó Bar Kohba utcai pincéjében rendezett irodalmi estéket, amelyeket számos középiskolás, többek között Michal Govrin látogatott, s amelyeken García Lorca dalaikat olvasták gitárkísérettel. Az Eked afféle falak nélküli iskola volt – számos fiatal költőt indított útjára, és sokuk első kötete a kiadó gondozásában jelent meg.

Jaoz-Keszt költészetének másik legfontosabb jellemzője a kétgyökerű lét tapasztalata mellett a félelem megélése és felvállalása volt, amit (Isten)félelemmel igyekezett változtatni, „olyan érzéssé, ami a legmagasságosabb célt szolgálja”. Beszélgetései a hittel, a vallással és Istennel nem tagadták a sötétség arcát sem. Így fogalmazott: „Számomra egyértelmű, hogy minden nemzedéknek újra meg kell határoznia a hit lényegét”.

Govrin vallomással zárja személyes visszaemlékezését: édesanyja, Jaoz-Keszthez hasonlóan, megjárta Bergen-Belsent, de ezt a kettőjüköt összefűző kapcsolatot csak hosszú idő és tagadás után volt képes feltárni, édesanyja történetének megírásán keresztül. A könyvet elküldte Itamar Jaoz-Kesztnak, aki válaszul elküldte válogatott írásainak kiadását, amely tartalmazta *A lány és az idegen* című novelláját is. Ebből a könyvből értette meg, hogy mit jelentett a gyermek Péter, azaz Itamar Jaoz-Keszt számára a túlélés, a tagadás, a menekülés és az élet utáni vágy. Govrin kimondatlan következtetése, hogy ennek tapasztalatából született azután az a gazdag életmű, amely „kinccseit tekintve” még a jövőbeni (újra)olvasásra vár.

Az összefoglalót írta: *Peremiczky Szilvia*

**Itamár Jaoz Keszt
feleségével meglátogatta
szarvasi szülőházát,
körös-parti nyaralójukat
és a város festőjét,
az apjával barátságot tartó
Ruzicskay Györgyöt**

Kőbányai János képriortja 1989 szeptemberéből

